

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ – ΠΡΟΛΟΓΟΣ / ΣΤΙΧΟΙ 1-99

Ερμηνευτικός σχολιασμός

Ο πρόλογος της τραγωδίας έχει πολλαπλό ρόλο:

1. Δηλώνεται ο τόπος και ο χρόνος.
2. Ενημερώνεται το κοινό σε γενικές γραμμές για το θέμα του έργου (*καὶ νῦν τι ... κήρυγμα θεῖναι τὸν στρατηγόν;*).
3. Παρουσιάζονται κάποια βασικά πρόσωπα και σκιαγραφείται σε γενικές γραμμές ο χαρακτήρας τους.
4. Προοικονομείται η εμφάνιση άλλων πρωταγωνιστών (Κρέων).

1 η προσφώνηση της Αντιγόνης έχει τη στοργή, το πάθος και την ένταση (ιδίως αν συγκριθεί με την ουδέτερη προσφώνηση της Ισμήνης στο στ. 11) ανθρώπου που νιώθει ότι μια απειλή πλανιέται πάνω από τα αγαπημένα πρόσωπα. Είναι ταραγμένη.

2-3 η σημασία του δίστιχου: υπενθυμίζει την κληρονομική κατάρρα (*... τῶν ἀπ' Οἰδίου κακῶν...*)· οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πως οι βαριές κατάρρες παύουν μόνο όταν όλοι οι άνθρωποι που ανήκουν στην ίδια γενιά πεθάνουν.

3 νῶν ἔτι ζῶσαιν: η προσωπική αντωνυμία και η μετοχή σε δοτική δυϊκού αριθμού (δες τη μετάφραση). Η φράση τονίζει τη μοναξιά των δύο αδελφών και υπενθυμίζει τη συνέχεια της κατάρρας. Ο θεατής αναλογίζεται την τραγική μοίρα της οικογένειας, κάτι που προδικάζει ίσως και το μέλλον των κοριτσιών.

4-5 γάρ: αιτιολογεί την προηγούμενη ερώτηση (στ.2).

ἀλγεινόν - ἄτης ἄτερ (αναστροφή της πρόθεσης: κανονικά **ἄτερ ἄτης**) ⇒ οι στίχοι αναφέρονται στις οικογενειακές συμφορές: πατροκτονία που διέπραξε ο Οιδίποδας, αιμομιξία, απαγχονισμός Ιοκάστης, αυτοτύφλωση Οιδίποδα, αδελφοκτονία.

(προσωπικά) (κοινωνικά)

αἰσχρόν - ἄτιμον ⇒ έχουν διασυρθεί και από προσωπική (ως άτομα) και από κοινωνική (ως μέλη της κοινωνίας) πλευρά.

Οὔτε...οὔτε...οὔτε...οὔτε...: σχήμα πολυσύνδετο.

5-6 οι δύο αρνήσεις (**οὐ - οὐκ**) τίθενται για έμφαση (το **οὐ** απέχει από το ρήμα που συνοδεύει).

τῶν σῶν τε κάμῶν κακῶν: σφιχτή σύνδεση (**τε - και**) ⇒ οι αδελφές έχουν κοινή μοίρα στις συμφορές. Τριπλή η σκοπιμότητα του στίχου:

- τονίζεται η συνέχεια της κατάρρας (οι συμφορές του πατέρα βαρύνουν αυτές πλέον)
- έχουν κοινό μερίδιο στα βάσανα και
- δίνονται πληροφορίες στους θεατές για το παρελθόν των αδελφών (**θεατρική οικονομία**).

7-8 καὶ νῦν ... αὖ (= και τώρα ... πάλι): στροφή από το παρελθόν στο παρόν· νέος κίνδυνος απειλεί τα κορίτσια από την εντολή του Κρέοντα (τα βάσανα δε σταματούν).

κήρυγμα: το περιεχόμενό του δεν αποκαλύπτεται ακόμη (πρβλ. στ.26 κεξ.)· αυτό προκαλεί αγωνία στους θεατές.

στρατηγόν: αναφέρεται στο θείο της Κρέοντα, τον οποίον εμμέσως ειρωνεύεται, γιατί προτιμά να τον αποκαλέσει με τον στρατιωτικό του τίτλο. Αξίζει να προσεχθεί πως δεν τον αποκαλεί βασιλιά (ἄνακτα), όπως π.χ. ο φύλακας παρακάτω στο στίχο 223.

πανδήμῳ πόλει: σχήμα μετωνυμίας· αναφέρει την πόλη και εννοεί τους πολίτες.

9-10 σχήμα πρωθύστερο· κανονικά θα έπρεπε να ρωτήσει: **εἰσήκουσας καὶ ἔχεις τι**; (πρώτα ακούω, ύστερα μαθαίνω).

σε λανθάνει: στη φράση υπόκειται μάλλον λεπτή ειρωνεία της Αντιγόνης για την αδιαφορία (;) της αδελφής της. Θεωρεί πολύ σημαντική την ανακοίνωση του Κρέοντα· η Ισμήνη θα έπρεπε να έχει αντιληφθεί κάτι.

τῶν ἐχθρῶν κακά: δύο ερμηνείες έχουν δοθεί για το χωρίο: συμφορές που **ταιριάζουν** στους εχθρούς ή συμφορές που **προέρχονται** από τους εχθρούς. Η Αντιγόνη ξεκαθαρίζει τη στάση της απέναντι στον Κρέοντα: τον θεωρεί εχθρό, αφού αυτός εξέδωσε τη διαταγή.

Ο Πρόλογος ξεκινά με αλληπάλληλες ερωτήσεις της Αντιγόνης προς την αδελφή της, οι οποίες υπηρετούν πολλαπλά την εξέλιξη της πλοκής (δραματική οικονομία):

- παρουσιάζονται τα πρόσωπα και δίνονται συνοπτικά πληροφορίες για το παρελθόν τους.
- τονίζεται η τραγική μοίρα των δύο κοριτσιών με τις αναφορές στις οικογενειακό τους δράμα, που οφείλεται στην θεική κατάρα. Ο **έλεος** και ο **φόβος** αρχίζουν κιόλας να πραγματώνονται στις ψυχές των θεατών.
- προοικονομείται η εμφάνιση του Κρέοντα και δηλώνεται η αφορμή της σύγκρουσης.
- σε συνδυασμό με τις απαντήσεις της Ισμήνης γίνεται φανερό η διαφορά **ήθους** των δύο προσώπων (**τεχνική αντίθετων χαρακτήρων**).
- αυξάνεται η ένταση και η αγωνία, καθώς το ακροατήριο αδημονεί να ακούσει τις απαντήσεις της Ισμήνης.

11-14 πιο συγκρατημένη η προσφώνηση της Ισμήνης (στο στ.1 η Αντιγόνη ήταν πιο διαχυτική).

«**ήδύς - ἀλγεινός**» (στ.12) και «**μῦ᾽ ἡμέρα – διπλῇ χερὶ**» (στ.14): αντιθέσεις.

«**...δυσὸν...δύο...**»: έμφαση.

15-17 ἐν νοκτὶ τῇ νύν: άρα, δεν έχει καλά καλά ξημερώσει ακόμη [σκηνοθετική οδηγία (**ὄψις**)].

εὐτυχοῦσα - ἀτωμένη: νέα αντίθεση.

Τα λόγια της Ισμήνης εξυπηρετούν τις εξής σκοπιμότητες:

- απαντά στις ερωτήσεις της Αντιγόνης (στ.9-10),
- μας πληροφορεί για τις γνώσεις της σχετικά με τα γεγονότα,
- παρουσιάζει τη ψυχολογική της κατάσταση, που έρχεται σε αντίθεση με αυτή της Αντιγόνης.

Ηθογράφιση χαρακτήρων		
	Αντιγόνη	Ισμήνη
ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΤΙΘΕΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ	· στοργική, διαχυτική (στ. 1) · ταραγμένη, αγχωμένη, αναστατωμένη (στ. 2-3) · φρόντισε να μάθει τις τελευταίες εξελίξεις (στ. 7-10) · εχθρική στον «στρατηγόν» (στ. 7-8) · κάπως ειρωνική (στ. 9)	· συγκρατημένη (στ. 11) · πιο ήρεμη · αγνοεί τις εξελίξεις (στ. 15, 16)

Ετυμολογικά - ομόρριζα - παράγωγα - σύνθετα

Στίχοι 1-17

Στ. 1 κάρα: κράνος, κρανίο, καρατομώ.

Στ. 2 Οιδίπους < οιδέω (=πρήζομαι) + πούς.

Στ. 3 ζῶ: ζώο, ζωτικός, ζώδιο, ζωηρός, ζωοδότης.

τελῶ < τέλος: τελετή, τέλεση, επιτελώ, διατελώ, αποτελώ.

Στ. 4 ἀλγεινός < ἄλγος (= πόνος): ανάλγητος, αναλγησία, αναλγητικό, οσφυαλγία.

Στ. 5 αἰσχρός < ρίζα αἰδ- (πρβλ. αἰδοῦμαι): αἰσχος, αναίσχυντος, αιδώς, αναιδής. **ἄτιμον < ἄ-τιμή:** ατιμία, ατιμάζω, ατιμωτικός.

Στ. 7 πάνδημος < πᾶς + δῆμος

Στ. 9 στρατηγός < στρατός + ἄγω: στρατήγημα, στρατηγικός, στρατηγική. **ἔχω:** σχέση, σχήμα, σχεδόν, ισχύς, ένοχος, μέτοχος. **λανθάνω:** λάθος, αλήθεια, λήθη, λαθραίος.

Στ. 10 ἐχθρός < ἐχθος (=μίσος): εχθρικός, εχθροπραξία. **στείχω:** στίχος, στοιχείο.

Στ. 12 ἵκνοῦμαι: ικέτης, εφικτός, ανέφικτος, άφιξη.

Στ. 13 ἀδελφός < ἄ- δελφός (=κοιλιά).

Στ. 14 θανόντων < θνήσκω: θάνατος, θανατηφόρος, θνητός, θνησιμότητα, θανάσιμος, μελλοθάνατος.

Στ. 15 στρατός < στορέννυμι (=στρώνω): στρωτός, στρώμα, στρωσίδι.

Πρόλογος, στ.18-38

Ερμηνευτικός σχολιασμός

Βασικά σημεία:

1. Η Αντιγόνη εξηγεί στην Ισμήνη το διάταγμα του Κρέοντα και παίρνει σαφή θέση απέναντι σε αυτό.
2. Προετοιμάζει την Ισμήνη γι' αυτό που θα της ζητήσει.
3. Αναφορά σε ταφικά έθιμα των αρχαίων Ελλήνων.

18-20 ήδη καλῶς: ειρωνεία.

ἐκτός αὐλείων πυλῶν: πέρα από το ότι δικαιολογεί την παρουσία τους εκεί (**μόνη κλύοις:** η Αντιγόνη θεωρεί ότι το περιβάλλον του ανακτόρου δεν είναι κατάλληλο για την κουβέντα τους) αποτελεί συνάμα και σαφή σκηνοθετική οδηγία (**ὄψις**) [πρβλ. στ.16].

19 ψυχολογική προετοιμασία της Ίσμήνης.

τοῦδ' οὐνεκα= ἔνεκα τούτου (αναστροφή της πρόθεσης).

20 οι ερωτήσεις της Ισμήνης δηλώνουν έκπληξη, ανησυχία, προβληματισμό.

21-22 βλέπε το σχόλιο του διδακτικού εγχειριδίου σελ. 144.

τῷ κασιγνήτῳ ⇒ σχήμα καθ' ὅλον και μέρος (αιτιατική δυϊκού αντί γενικής διαιρετικής).

23-24 σύν δίκη...δικαία καί νόμῳ: τονίζει την έννοια του δικαίου (**δίκη...δικαία:** πλεονασμός). Το χωρίο περιέχει πληροφορίες για τα ταφικά έθιμα και τις υποχρεώσεις των ζωντανών απέναντι στους νεκρούς.

24 κατά χθονός ἔκρυσσε: περίφραση για έμφαση (αντί του απλού «ἔθαψε»). Δες το σχόλιο 25, σελ. 144 του βιβλίου, το οποίο εξηγεί πως η ταφή του νεκρού -ακόμη και του προδότη- ήταν υποχρεωτική. Ο Κρέων πρέπει να πήρε την απόφασή του εν βρασμῷ ψυχῆς, θέλοντας να δείξει πῶς (κατά τη γνώμη του) πρέπει να τιμωρεῖται αυτός που προδίδει την πατρίδα του.

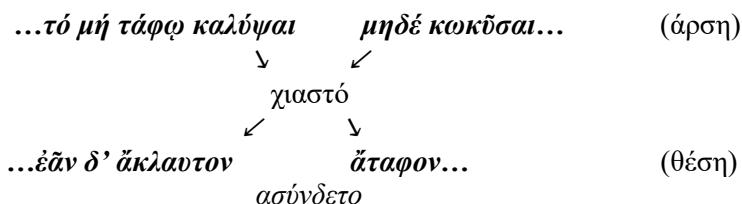
26 τόν δε: συνδέει αντιθετικά με το « Ἐτεοκλέα μὲν» (στ.23). Ακολουθεί αναλυτικά το περιεχόμενο της διαταγής.

ἀθλίως: βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 144.

θανόντα: έπρεπε να συμφωνεῖ γραμματικά με το «Πολυνείκους» (**υπαλλαγή**).

27 ἐκκεκηρῦχθαι: πιο ισχυρό από το απλό «κηρύττομαι».

27-28 η διαταγή του Κρέοντα τονίζεται με ποικιλία των σχημάτων: το **χιαστό**, το **ασύνδετο**, το **σχήμα κατ' ἄρση και θέση:** η ίδια έννοια δηλώνεται πρώτα αρνητικά και μετά θετικά. Σχηματικά:

Με την ποικιλία των σχημάτων και με τη ρεαλιστική εικόνα του στίχου 30 ο ποιητής καταφέρνει να πολλαπλασιάσει την ένταση και τη δραματικότητα των φράσεων.

Η διαταγή του Κρέοντα, που είναι η αρχή όλης της δράσης, δίνεται στους στίχους 21-36 αναλυτικά (α) για να πληροφορηθούν οι θεατές ακριβῶς ποια είναι η εξέλιξη που ταραξεί την Αντιγόνη και (β)

για να αντιληφθεί η Ισμήνη την βάνανση προσβολή του νεκρού Πολυνείκη (δες τους στ.27-30) και να βοηθήσει την Αντιγόνη στο σχέδιό της. Η Αντιγόνη, λοιπόν, προετοιμάζει ψυχολογικά την αδελφή της.

31 ἀγαθὸν Κρέοντα: λέγεται με ειρωνική, φυσικά, διάθεση.

31-32 σοί κάμοι: μπορεί η διαταγή να εκδόθηκε για όλη την πόλη [πρβλ. *πανδήμῳ πόλει* (στ.7)], αλλά η Αντιγόνη θεωρεί πως αφορά κυρίως αυτές, διότι η ταφή του Πολυνείκη είναι οικογενειακό καθήκον τους.

32 λέγω γάρ κάμέ: η Αντιγόνη υπονοεί ότι δεν ανέχεται τέτοιες διαταγές· οι εξαγγελίες αυτές δεν την αγγίζουν (βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 144). Με τις έμμεσες αναφορές στους στ. 8 («στρατηγόν»), 10 («τῶν ἐχθρῶν κακά»), 31 («ἀγαθὸν Κρέοντα») και εδώ στον στ. 32 ο ποιητής αποκαλύπτει την αρνητική στάση της Αντιγόνης απέναντι στη διαταγή και τον Κρέοντα.

κηρύξαντ' ἔχειν: ο περιφραστικός παρακείμενος δίνει έμφαση αλλά με σκοπό την ειρωνεία (γενικά στους στίχους 31-32 έντονη η ειρωνεία).

33 καί δεῦρο νεῖσθαι: προοικονομείται η εμφάνιση του Κρέοντα και του χορού (*τοῖσι μή εἰδόσιν*) [θεατρική οικονομία].

34-35 τὸ πρᾶγμα ἄγειν οὐχ ὥς παρ' οὐδέν: προοικονομείται η ανυποχώρητη στάση του Κρέοντα· ο Κρέων λοιπόν έχει δεσμευθεί με σοβαρή διαταγή.

36 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 144. Ο Κρέων θεωρεί προδότη όποιοι θάψει τον Πολυνείκη.

37 σοί: η Αντιγόνη ασχολείται μόνο με τη στάση της Ισμήνης· Η δική της είναι δεδομένη.

38 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 144.

Ηθογράφιση χαρακτήρων		
<u>Αντιγόνη</u>	<u>Ισμήνη</u>	<u>Κρέων</u>
· ειρωνική (στ.18, 31-32) · υπεύθυνη - προσεκτική (στ.19) · οργισμένη (στ.21 κεξ.) · πονεμένη –πικραμένη (στ.30) · δυναμική – αποφασιστική (στ.32, 37-38) · αισθάνεται το χρέος (στ.37-38)	· αναστατωμένη, ταραγμένη (στ.20)	· φαίνεται πατριώτης και αμερόληπτος (τιμά τον υπερασπιστή και τιμωρεί τον προδότη)· παράλληλα, όμως δείχνει περιφρόνηση στα ταφικά έθιμα (βλ. σχόλιο 25, σελ.144) · αυστηρός –σκληρός (λόγω της ποινής) · αποφασιστικός (παίρνει πρωτοβουλία για την έκδοση της απόφασης)

Ετυμολογικά - ομόρριζα - παράγωγα - σύνθετα

Στ. 19 πέμπω: πομπή, παραπομπή, εκπομπή, πομπός, διαπομπεύω.

Στ. 21 κασιγνήτω < κάσις (=αδελφός) + γίγνομαι.

Στ. 23 Ἐτεοκλέα < ἔτεός (=γνήσιος, πραγματικός) + κλέος (=δόξα).

λέγω: λέξη, λόγος, λογικός, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ἄρρητος, ἀπόρρητος, πρόλογος, λεξιλόγιο, λεπτολόγος, γλωσσολόγος, αντιλέγω.

Στ. 24 νόμος < νέμω (=μοιράζω): νομή, διανομή, άνομος, νομικός, έννομος.

χρῶμαι: χρήση, χρήσιμος, χρηστικός, χρήμα, χρηστός.

Στ. 26 Πολυνείκης < πολύ + νεῖκος (=φιλονικία)

Στ. 30 βορά < βιβρώσκω (=τρώω): βορά, σαρκοβόρος, βρώση.

Στ. 34 ἄγω: αγωγή, αγωγός, αγωγήμος, παράγω, διάγω, εισάγω, παρείσακτος, ἄξονας, οδηγός, ξεναγός.

Στ. 35 δρῶ: δράμα, δράση, δραστικός, αποδρώ, αναπόδραστα.

Στ. 36 δημόλευστος < δήμος (=λαός) + λεύω (=λιθοβολώ).

Στ. 37 δείκνυμι: δείγμα, παράδειγμα, δείκτης, αποδεικνύω, επιδεικνύω, καταδεικνύω, αναπόδεικτος, αυταπόδεικτος.

Στ. 38 πέφυκας < φύω: φυτό, έμφυτος, σύμφυτος, ευφυής, φύλο, φυλή, φύση.

Πρόλογος, στ. 39-68

Ερμηνευτικός σχολιασμός

Βασικά σημεία:

1. Η αποκάλυψη του σχεδίου της Αντιγόνης.
2. Αντίδραση και επιχειρηματολογία της Ισμήνης.
3. Η γυναίκα στην αρχαιοελληνική κοινωνία.

39-40 Η Ισμήνη φανερώνει την ταραχή, την αμηχανία και την απροθυμία της (υπεκφεύγει: **τί δ' ἄν προσθείμην πλέον;**).

ταλαῖφρον: τρυφερότητα, φόβος. (βλέπε και σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ.144).

41 **ξυμπονήσεις και ξυνεργάση:** η Αντιγόνη επιβεβαιώνει την απόφασή της. (*προοικονομία*)
(γενικότερο) (ειδικότερο)

42 Η Ισμήνη αντιλαμβάνεται πλέον ότι κάτι παράτολμο σκέφτεται η Αντιγόνη (*κινδύνευμα*), δεν έχει καταλάβει όμως τι ακριβώς. Οι αλλεπάλληλες ερωτήσεις της επιτείνουν την αγωνία (βλέπε και σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ.145).

43 Η Αντιγόνη αποκαλύπτει πλέον το σχέδιό της. **τῇδε χερί:** χαρακτηριστική η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας (η Αντιγόνη πρέπει εδώ να δείχνει το χέρι της). [**Σκηνοθετική οδηγία**]

44 κατάπληκτη η Ισμήνη πληροφορείται το σχέδιο. Το θράσος της Αντιγόνης της φαίνεται απίστευτο για μια ενέργεια που η ίδια δεν θα τολμούσε ούτε να σκεφτεί! Η απάντησή της σε απόλυτη συμφωνία με το *ἦθος* της (= *ἀρμόττον*, ταιριαστό). [**δραματουργική τεχνική Σοφοκλή**]

45-46 Η Αντιγόνη τονίζει το χρέος της Ισμήνης απέναντι στον άταφο Πολυνείκη, αλλά και το ότι είναι έτοιμη να εκτελέσει το έργο μόνη της (αποφασιστικότητα). Έμμεσα καταλογίζει ευθύνη στην Ισμήνη (*προδοῦσα*). Χαρακτηριστικές οι αρχές των στίχων (γούν= βέβαια, οπωσδήποτε), καθώς και η στίξη μετά το «*ἀδελφόν*».

47 Επιτείνεται η ένταση, η ταραχή και η αγωνία (*σχετλία*). Η απάντησή της σε απόλυτη συμφωνία με το *ἦθος* της (πρβλ. στ. 44). Η Ισμήνη κλιμακώνει την επιχειρηματολογία: «...**ἀπόρρητον πόλει;**», «...**Κρέοντος ἀντειρηκότος;**».

48 Άκαμπτη η Αντιγόνη παρά τις αγωνιώδεις προσπάθειες της αδελφής της.

«(...) **Η Αντιγόνη αρχίζει με μια δύναμη όχι γυναικεία και μ' ένα ύφος αλαζονικό** (...). Ο Σοφοκλής δε φοβάται να διακινδυνεύσει μ' αυτή ή να την παρουσιάσει προς στιγμή αρκετά διαφορετική από τα ελληνικά ιδεώδη για τη γυναικεία φύση. (...) Πραγματικά με το να δώσει ο Σοφοκλής αυτόν τον τολμηρό κι αποφασιστικό ρόλο σε μια γυναίκα, μπορεί βέβαια να έχει σοκάρει συμβατικές αντιλήψεις. (...) **Στην πρώτη εμφάνιση η Αντιγόνη θα προκάλεσε βέβαια κάποια δυσπιστία, γιατί είναι γυναίκα που ανακοινώνει πως θα κάμει κάτι τολμηρό κι επικίνδυνο. Αυτό το συναίσθημα θα φούντωσε, όταν το ακροατήριο διαπίστωσε ότι είναι αποφασισμένη ν' αψηφήσει το νόμο. Οι ίδιοι οι Αθηναίοι περηφανεύονταν πως ήταν λαός προσκολλημένος στο νόμο** (...), γιατί η ανυπακοή και σ' ένα μόνο σημείο τους υπονόμεινε όλο τους το κύρος (...). **Δύσκολα μπορούμε ν' αμφιβάλλουμε ότι πολλοί θα πίστευαν**

πως η περιφρόνηση των νόμων είναι άδικη σ' οποιαδήποτε περίπτωση και θα καταδίκασαν την Αντιγόνη, επειδή έχει τέτοιες προθέσεις.» (Bowra)

Ηθογράφηση	
Αντιγόνη	Ισμήνη
· αποφασισμένη (στ. 41, 43, 45-46,48) · βαθιά αίσθηση χρέους (στ. 45-46, 48) · κάθετη-απότομη στις απαντήσεις της (στ. 41, 43 45-46, 48)= αποφασιστικότητα.	· τρυφερή (στ. 39,47) · άτολμη (στ. 39-40) · φοβισμένη –αμήχανη (στ. 39-40, 42,47) · κατάπληκτη (στ. 42,44,47)

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Σοφοκλής δεν αποκαλύπτει το περιεχόμενο του σχεδίου κατά τη διάρκεια της ρήσης της Αντιγόνης (στ. 21-38), αλλά κατά τη διάρκεια της στιχομυθίας των δύο αδελφών (⇒ κλιμάκωση έντασης, αγωνίας). Ο ποιητής φτάνει στο ίδιο αποτέλεσμα με δύο ακόμη τρόπους:

- με την ολοένα αυξανόμενη κατάπληξη και αγωνία της Ισμήνης και
- με την αμετανόητη-αδιάλλακτη στάση της Αντιγόνης.

49 Η Ισμήνη με τη ρήση της ξεκινά την ύστατη προσπάθεια να μεταπείσει την Αντιγόνη. Πρόσεξε πώς το «*οἴμοι*» στην αρχή του στίχου κορυφώνει την αγωνία της Ισμήνης και την ένταση της σκηνής. (βλέπε και σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ.145).

52 *αὐτός αὐτουργῶ χερσί:* με την επανάληψη τονίζεται η ελεύθερη βούληση του ατόμου. Ο Οιδίποδας τυφλώθηκε αυτοπροαίρετα.

53 *ἔπειτα:* εισάγει νέο επιχείρημα και δεν έχει βέβαια χρονική έννοια, γιατί η Ιοκάστη απαγχονίστηκε, πριν την αυτοτύφλωση του Οιδίποδα.

55 *ἀδελφῷ δύο:* πλεονασμός (*ἀδελφῶ*= δυϊκός).

58-64 Οι απόψεις σχετικά με την πλήρη υποταγή της γυναίκας στην εξουσία του άνδρα ήταν κοινά αποδεκτές στην αρχαιότητα. Χαρακτηριστικά τα λόγια του Αριστοτέλη: «*το θάρρος μιας γυναίκας δείχνεται στην υποταγή*» (Πολιτικά, 1260). Τα λόγια της Ισμήνης σε απόλυτη συμφωνία με το ήθος της (*ἀρμόττον*= ταιριαστό, *ὅμοιον*= φυσικό, *ὁμαλόν*= συνεπές με ό,τι έχει πει ως τώρα).

65 *μέν οὖν* (= λοιπόν): ανακεφαλαιώνει και καταλήγει.

66 *ὥς βιάζομαι τάδε:* μεταθέτει την ευθύνη (=εγώ δεν ευθύνομαι που δεν κάνω το χρέος μου, οι άλλοι με αναγκάζουν). Η Ισμήνη αντιλαμβάνεται βέβαια το χρέος της, αλλά θεωρεί αδιανόητο να παρακούσει την εντολή του Κρέοντα.

68 « (...) *Η Ισμήνη δεν παρακινείται από αρχές, αλλά από δειλία. Δεν τολμά να ενωθεί με την Αντιγόνη σ' ένα τόσο μεγάλο κίνδυνο. Πραγματικά έχει τύψεις και το συναίσθημα κάποιας ενοχής για την άρνησή της. Ξέρει πως ο νεκρός δεν θα είναι ευχαριστημένος απ' αυτήν.*» [Bowra] (πρβλ. στ. 65-67).

Η Ισμήνη κλείνει με απόφθεγμα:

- μέσο ενίσχυσης της επιχειρηματολογίας της. Τη χρήση αποφθεγμάτων τη συνήθιζαν και στη ρητορική, γιατί οι καθολικές γνώμες δύσκολα αντικρούονται. [πρβλ. στ. 92]
- απολογείται και δικαιολογεί τη στάση της.
- έμμεσα επιτιμά -με τη σειρά της!- την Αντιγόνη (πρβλ. στ. 45-46).

Το ρητό της Ισμήνης έχει καθολική ισχύ: όποιος ξεπερνά τα ανθρώπινα μέτρα/όρια τιμωρείται. Δεν την καλύπτει όμως, γιατί η ίδια παραβλέπει τον θεϊκό νόμο με «εύλογη» δικαιολογία. Σημείωσε το «*ἐγώ*» σε αντιδιαστολή με το *α'* πληθυντικό που χρησιμοποιεί στους στίχους 58-64: διαχωρίζει πλέον τη θέση της. Η Ισμήνη κοιτά πώς να γλιτώσει από τον ορατό κίνδυνο. Η απάντηση της Αντιγόνης στους στίχους 74-75.

Επιχειρηματολογία Ισμήνης

- η παραστατική αναφορά των δεινών της οικογένειάς της σκοπεύει στο να υπενθυμίσει στην Αντιγόνη πως είναι οι μόνες που έχουν απομείνει από το γένος των Λαβδακιδών και πως δεν χρειάζεται να προστεθούν νέα δεινά στα ήδη υπάρχοντα. (στ.57).
- φρικτό τέλος περιμένει και τις ίδιες, αν προκαλέσουν τη μοίρα τους (στ.58-60).
- η φύση τους επιβάλλει να μην εναντιώνονται στο θέλημα των ανδρών (στ.61-62).
- τις εξουσιάζουν ισχυρότεροι, άρα κάθε αντίδραση από μέρους τους είναι καταδικασμένη (στ.63-64).
- μπορούν να ελπίζουν στη συγχώρεση, διότι αναγκάζονται να συμμορφωθούν στη διαταγή και να παραμελήσουν το καθήκον τους (στ.65-67).
- το σχέδιο που έχει η Αντιγόνη στο μυαλό της κρίνεται αδύνατο, οπότε και κάθε προσπάθεια υλοποίησής του ανόητη (στ.68.).

Πρόλογος, στ.69-99

Ερμηνευτικός σχολιασμός

Βασικά σημεία:

1. Επιχειρηματολογία Αντιγόνης (στ. 73-77)
2. Διαφορετικές αντιλήψεις Αντιγόνης και Ισμήνης (στ. 90-97).

69-70 *ἔτι= τώρα πια..., ύστερα από αυτά..., κι αν ακόμη θέλεις...* Σκληρή και περιφρονητική η απάντηση της Αντιγόνης. Οφείλεται στην απροθυμία της Ισμήνης να βοηθήσει σε μια δουλειά που η Αντιγόνη θεωρεί ύψιστο χρέος προς το νεκρό αδελφό.

71-72 η Αντιγόνη είναι έτοιμη, δε δειλιάζει (πρβλ. στ. 58-59) μπροστά στη θυσία (βλέπε και σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145).

73 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145. Δηλώνεται και η ευγνωμοσύνη που θα της οφείλει ο Πολυνείκης.

74-75 πίστη στην μεταθανάτια ζωή και στην αξία της θυσίας της σύντομης ζωής για την αιωνιότητα (βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145).

77 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145. Δεν ασεβεί μονάχα απέναντι στον Πολυνείκη αλλά -κυρίως- απέναντι στους θεούς.

Επιχειρηματολογία Αντιγόνης

- ο θάνατος, τιμωρία με την οποία απειλείται όποιος παραβεί την εντολή του Κρέοντα, θα είναι όμορφο τέλος για την Αντιγόνη, αφού θα έχει εκπληρώσει το καθήκον της (στ.72).
- θα αποδείξει έμπρακτα ότι νοιάζεται τον αδελφό της και θα κερδίσει δίκαια την αγάπη του (στ.73).
- είναι προτεραιότητα να κερδίσει την εύνοια των θεών του Κάτω Κόσμου, γιατί εκεί θα βρίσκεται αιώνια (στ.75).
- η υπακοή στη διαταγή του Κρέοντα συνεπάγεται παραβίαση του άγραφου θεϊκού νόμου (στ.77)

78-79 Η Ισμήνη αντιδρά αμέσως στο άκουσμα της κατηγορίας με συναίσθηση ενοχής. Όμως, παραδέχεται ειλικρινά ότι δεν έχει το ψυχικό σθένος να εκτελέσει το καθήκον της -αν και ξέρει ποιο είναι το χρέος της. Είναι, λοιπόν, κι αυτή ένα **τραγικό πρόσωπο**, γιατί συγκρούεται με τον εαυτό της. Ωστόσο, ο συλλογισμός της (*δύναμη μονάχα δεν έχω αντίθετα στη θέληση των πολιτών να πάω*) παρουσιάζει αδυναμία: η διαταγή του Κρέοντα δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητα τη θέληση του συνόλου των πολιτών· γι' αυτό και η Αντιγόνη απαντά με περιφρόνηση.

80 η Αντιγόνη δε δικαιολογεί τη στάση της Ισμήνης. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι το απότομο ύψος της Αντιγόνης υπογραμμίζεται από τις κοφτές της εκφράσεις σ' αυτόν αλλά και στους επόμενους στίχους (στ. 83, 86-87, 89, 91).

τάφον χάσοντας (περίφραση): δίνει έμφαση στο γεγονός.

82 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145.

83 απότομη και προσβλητική απάντηση. Οι αδελφές ακολουθούν χωριστούς πλέον δρόμους.

τὸν σὸν ἐξόρθου πότμον: σχόλιο του ποιητή για τη δυνατότητα επιλογής του ανθρώπου, που, σύμφωνα με όσα λέει εδώ δια στόματος Αντιγόνης, δεν είναι έρμαιο στις θεϊκές διαθέσεις.

84 η Ισμήνη βλέπει ότι η Αντιγόνη είναι αμετάπειστη και προσπαθεί να τη βοηθήσει με όποιο τρόπο μπορεί.

86 η Αντιγόνη απορρίπτει την προσπάθεια προσέγγισης που επιχειρεί η Ισμήνη στον προηγούμενο στίχο και *κλιμακώνει την ένταση και την προσβολή*. Το χάσμα μεταξύ τους βαθαίνει.

88 η **αντίθεση** τονίζει την απορία της Ισμήνης [=πώς γίνεται τόσο ζεστά να ασχολείται με πράγματα παγερά (=μακάβρια);]. Βλέπε και σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145.

89 **ἀρέσκουσα -ἀδεῖν** ⇒ έμφαση. (βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145)

90 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145. Η Ισμήνη επιμένει. Θεωρεί το εγχείρημα αδύνατο.

91 Η Αντιγόνη δεν υπολογίζει τον κίνδυνο, στηρίζεται μονάχα στις δυνάμεις της (πρβλ. εισαγωγή διδακτικού εγχειριδίου σελ.28: «...*οι ήρωες των δραμάτων του Σοφοκλή εκτελούν το καθήκον τους, ακόμη κι αν τους απαρνούνται όλοι...*»), τις οποίες είναι διατεθειμένη να εξαντλήσει.

92 ο ορθολογισμός και ο ρεαλισμός της Ισμήνης αντιπαρατίθεται στον ιδεαλισμό της Αντιγόνης. Η Αντιγόνη, άλλωστε, δείχνει ότι δεν έχει σκεφτεί καθόλου τις τεχνικές λεπτομέρειες του σχεδίου της (π.χ. πώς θα τα βάλει με τους φρουρούς, πώς θα μπορέσει να μετακινήσει το νεκρό μόνη της κλπ.).

93-97 βλέπε σχόλιο διδακτικού εγχειριδίου σελ. 145. Το «**δεινόν**» και «**ἀμήχανον**» της Ισμήνης είναι το «**καλῶς θανεῖν**» της Αντιγόνης! (**αντίθεση**)

98-99 χαρακτηριστική η ψυχραιμία με την οποία η Ισμήνη αποκρούει τις επιθέσεις της Αντιγόνης σε όλη τη στιχομυθία. Δεν της κρατά κακία (στ. 99) και συμπάσχει ψυχικά, αλλά το ήθος της δεν της επιτρέπει να τη βοηθήσει. Η ψυχραιμία της Ισμήνης τονίζει τη συναισθηματική έξαρση της Αντιγόνης. (**τεχνική αντίθετων χαρακτήρων**)

Ηθογράφηση χαρακτήρων	
Αντιγόνη	Ισμήνη
· σκληρή -περιφρονητική (στ.69-70) · άφοβη-γενναία-αποφασισμένη (στ.71-72, 86, 91) · ειρωνική (στ. 71, 80, 86) · απότομη-προσβλητική (στ.69-70, 76-77, 86-87, 93 κεξ.)	· ευθυνόφοβη (στ.66) · αδύναμη, παθητική (στ.61-62) · υποτακτική (στ.63-64) · ειλικρινής και τραγική (στ.78-79) · φοβισμένη, αλλά στοργική (στ.84-85) · ρεαλίστρια (στ.92) · ψύχραιμη στις προσβολές της Αντιγόνης

※

Ετυμολογικά - ομόρριζα - παράγωγα - σύνθετα

Στ. 69 **κελεύω:** κέλευσμα, κελευστής. **ἐθέλω και θέλω:** θέλημα, θέληση, αθέλητος.

- Στ. 70** ἡδέως < ἡδύς: ηδονή, ηδονικός, ηδονισμός, ηδύποτο.
- Στ. 71** δοκῶ: δόξα, άδοξος, παράδοξος, επίδοξος, αδόκητος, δόγμα, δοκιμή, δοκίμιο.
- Στ. 79** ἀμήχανος < ἀ- μηχανή (=τέχνασμα): αμηχανία, αμήχανος, πολυμήχανος.
- Στ. 81** πορεύομαι < πόρος < περάω (=διέρχομαι): πεζοπορία, πρωτοπορία, πόρτα, πέρα, πορίζω, έμπορος, πορθμός.
- Στ. 82** ὑπερδέδοικα: δειλός, δέος, δεινός, δεισιδαιμονία.
- Στ. 83** προταρβῶ < πρό + τάρβος (=φόβος)· πότμος < πίπτω: πτώση, σύμπτωση, συμπτωματικός, πτώμα.
- Στ. 86** αὐδάω, -ῶ (=λέγω): άναυδος, απαυδώ.
- Στ. 87** κηρύττω: κήρυκας, κήρυγμα, ακήρυχτος, δια-/ επι-/ προκήρυξη.
- Στ. 88** θερμός: θερμή, ένθερμος, υποθερμία, θερμαντικός.
- Στ. 90** ἐράω, -ῶ: εραστής, αξιέραστος, Ερατώ.
- Στ. 91** σθένω: σθένος, σθεναρός.
- Στ. 92** θηρῶ: θήραμα, λαθροθηρία, ψηφοθηρία, λεξιθηρία.
- Στ. 95** δυσβουλία < δυσ- βουλή (=γνώμη): αβουλία, κακόβουλος, υστεροβουλία.
- Στ. 96** πάσχω: πάθος, πάθημα, παθητικός, πάθηση, πένθος.
- Στ. 98** στείχε: στοίχος, στίχος, στοιχείο.
- Στ. 99** ἄνους < ἀ-νοῦς: άνοια, παράνοια, ανόητος, επίνοια, επινοητικός, οξύνοια.